

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління та
національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

СТРЕЛЬЧЕНКО ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 352.071:005.21
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ОРГАНАМИ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ**

(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

І. О. СТРЕЛЬЧЕНКО
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ВОЙТЕНКО Архип Борисович
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат наук з державного управління, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **СТРЕЛЬЧЕНКО Ірина Олександрівна** допущена до захисту

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» _____ 2025 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«_____» _____ 2025 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **СТРЕЛЬЧЕНКО Ірина Олександрівна** захистила
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Анастасія ПРУТ
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

СТРЕЛЬЧЕНКО І. О. Реалізація державної соціальної політики органами місцевого самоврядування. – Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Поліський національний університет, Житомир, 2025 р.

У кваліфікаційній роботі досліджено процес реалізації державної соціальної політики органами місцевого самоврядування в умовах викликів війни та економічної нестабільності в Україні. Визначено сутність, принципи та завдання соціальної політики, а також розкрито роль місцевих органів влади як провідних виконавців соціальних програм на територіальному рівні. Проаналізовано нормативно-правову базу, інституційне забезпечення та фінансові механізми реалізації соціальних послуг у громадах. Виявлено ключові проблеми, які впливають на ефективність надання соціальної підтримки населенню, зокрема: недостатність ресурсів, кадровий дефіцит, слабку координацію між владою та громадськими інституціями. Особливу увагу приділено пошуку шляхів удосконалення місцевої соціальної політики, зокрема через впровадження інноваційних форм обслуговування, розвиток партнерства з недержавним сектором, цифровізацію процесів та залучення громади до прийняття рішень.

Ключові слова: держава, соціальна політика, механізми управління, соціальний розвиток, територіальні громади, місцеве самоврядування, партнерство, громадська організація, соціальна інфраструктура, фінансування, інновації, цифровізація.

SUMMARY

STRELCHENKO I. Implementation of the state social policy by local self-government bodies – Qualification work for the bachelor's degree in speciality 281 «Public management and administration». Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification work examines the process of implementing state social policy by local governments in the context of the challenges of war and economic instability in Ukraine. The essence, principles and objectives of social policy are defined, and the role of local authorities as leading implementers of social programmes at the territorial level is revealed. The legal framework, institutional support and financial mechanisms for the implementation of social services in communities are analysed. The article identifies key issues that affect the effectiveness of social support provision to the population, in particular: lack of resources, staff shortages, and weak coordination between the government and public institutions. Particular attention is paid to finding ways to improve local social policy, in particular through the introduction of innovative forms of service, development of partnerships with the non-governmental sector, digitalisation of processes and community involvement in decision-making.

Keywords: state, social policy, governance mechanisms, social development, territorial communities, local self-government, partnership, NGO, social infrastructure, financing, innovation, digitalisation.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	9
1.1. Сутність, зміст і принципи державної соціальної політики	9
1.2. Вплив соціальної політики держави на розвиток територіальних громад	13
1.3. Роль органів місцевого самоврядування у реалізації соціальної політики держави	15
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ	19
2.1. Основні напрями соціальної політики в територіальних громадах	19
2.2. Інституційне та фінансове забезпечення соціальних послуг	22
2.3. Проблеми та виклики реалізації соціальної політики в умовах нестабільності	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	29
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	31
3.1. Розвиток партнерства з громадськими організаціями та міжнародними донорами	31
3.2. Інноваційні підходи до управління соціальними послугами	33
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	35
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39
ДОДАТКИ	42

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Прискорення процесу передачі функцій і повноважень центральними органами місцевим владам зумовило появу нових викликів та можливостей для соціального розвитку громад та результативного управління соціальною інфраструктурою. У зв'язку з чим, соціальна політика стає невід'ємною складовою стратегії розвитку будь-якої громади, адже вона спрямована на забезпечення гідного рівня життя населення, зменшення соціальної нерівності, захист найбільш вразливих верств суспільства. В умовах трансформації українського суспільства, децентралізації влади, а також загроз, спричинених війною, роль місцевого самоврядування у реалізації державної соціальної політики значно зростає.

Сучасні територіальні громади стали ключовими суб'єктами у наданні соціальних послуг, забезпеченні адресної допомоги, організації соціального захисту та формуванні безпечного і справедливого соціального середовища. Разом із тим, перед органами місцевого самоврядування постають численні виклики – недостатність ресурсів, брак фахових кадрів, складнощі у міжвідомчій координації, а також потреба в адаптації до нових реалій соціального управління. Отже, актуальність теми зумовлена необхідністю оцінки ефективності реалізації соціальної політики на місцевому рівні та пошуку дієвих механізмів її удосконалення з урахуванням сучасних викликів та потреб громадян.

Метою кваліфікаційної роботи є на основі дослідження змісту, форм та інструментів реалізації державної соціальної політики органами місцевого самоврядування, виявити проблеми, що стримують соціальний розвиток громад та запропонувати напрями їх вирішення. На основі поставленої мети було розроблено завдання дослідження:

- розкрити теоретичні засади державної соціальної політики;
- показати роль органів місцевого самоврядування в реалізації соціальних ініціатив держави;

- проаналізувати правові та інституційні механізми реалізації соціальної політики на місцевому рівні;
- вивчити практичний досвід територіальних громад у наданні соціальних послуг;
- визначити основні проблеми та запропонувати шляхи підвищення ефективності соціального управління.

Об'єкт дослідження – процес реалізації соціальної політики в системі місцевого самоврядування. *Предмет дослідження* – актуальні питання удосконалення механізмів та інструментів реалізації державної соціальної політики органами місцевого самоврядування.

Методи дослідження. При виконанні кваліфікаційної роботи було використано взаємопов'язані загальнонаукові, спеціальні та емпіричні методи, що забезпечили глибокий та всебічний аналіз проблем реалізації державної соціальної політики органами місцевого самоврядування. А саме, аналіз і синтез для вивчення сутності державної соціальної політики, її структури, цілей і завдань, а також для визначення ролі органів місцевого самоврядування в її реалізації. Індукція та дедукція застосовувались для узагальнення практичного досвіду реалізації соціальної політики у різних територіальних громадах України та формулювання висновків. Порівняльно-аналітичний метод було використано для зіставлення підходів до реалізації соціальної політики в різних громадах, а також аналізу українського та зарубіжного досвіду. Системний підхід – для дослідження взаємозв'язків між різними суб'єктами реалізації соціальної політики (органи місцевого самоврядування, центральна влада, громадські організації тощо) як складної соціальної системи.

В роботі також застосовувались статистичні методи при опрацюванні кількісних показників, що характеризують стан соціального забезпечення на місцевому рівні (кількість одержувачів допомог, видатки місцевих бюджетів тощо) та документальний аналіз для вивчення нормативно-правових актів, стратегічних програм, рішень місцевих рад, що регулюють соціальну політику.

Елементами наукової новизни є авторський підхід до визначення інноваційних механізмів партнерства місцевих влад з інститутами громадянського суспільства в питаннях розвитку соціальної інфраструктури.

Інформаційною базою кваліфікаційної роботи стали статистичні звітності органів влади та місцевого самоврядування, законодавче та нормативно-правове забезпечення ДПП, роботи вітчизняних і іноземних вчених, ресурси мережі інтернет.

Практичне значення роботи полягає в практичному застосуванні інструментів соціального регулювання в діяльності органів місцевого самоврядування та у можливостях по використанню запропонованих заходів для стимулювання соціального розвитку територіальних громад.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Результати дослідження обговорювались на двох науково-практичних конференціях та оприлюднювались, що підтверджується двома публікаціями.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг становить 41 сторінки, обсяг основного тексту 34 сторінка. Список використаних джерел налічує 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність, зміст і принципи державної соціальної політики

Сучасні науковці визначають соціальну політику держави, як процес організований органами влади та спрямований на забезпечення соціальної справедливості, гідного рівня життя громадян, захист соціально вразливих верств населення та створення умов для соціальної згуртованості суспільства. Її формування і реалізація спираються на низку теоретичних підходів, що відображають різні ідеологічні, економічні та соціологічні концепції. Так, ліберальний підхід базується на принципах мінімального втручання держави в економіку і соціальну сферу. Держава виконує лише базові функції соціального захисту, допомагаючи лише найбільш нужденним, не впливаючи суттєво на механізми ринку.

Отже, акцент в ньому зроблено на особисту відповідальність, пріоритет ринкових механізмів у забезпеченні соціального добробуту, обмежене соціальне забезпечення (переважно у формі адресної допомоги). Прикладами країн де домінує такий підхід є США та Велика Британія. Адам Сміт – автор ідеї «невидимої руки ринку», виступав за свободу конкуренції і обмеження втручання держави, він вважав, що держава повинна мінімально втручатися в економіку та соціальну сферу. Соціальний добробут має бути результатом особистих зусиль індивіда. Допомога – лише для тих, хто реально не може себе забезпечити. Фрідріх фон Гаєк – критик державного втручання, вважав соціальну політику загрозою свободі, підтримував індивідуалізм, ратував за низький рівень державних витрат на соціальні потреби і виступав за приватизацію соціальних послуг [1].

Інший науковий підхід, який називають соціал-демократичним, або етатистським, передбачає активну участь держави в регулюванні соціальних

процесів. Держава гарантує широкі соціальні права, рівність можливостей і високий рівень соціального захисту для всіх громадян. На практиці це означає широку розробку універсальних соціальних програм в сферах освіти, медицини, пенсійного обслуговування, високий рівень оподаткування для фінансування соціальної сфери, впровадження принципів соціальної солідарності. Прикладами реалізації соціально-демократичного підходу є соціальна політика у Швеції, Данії, Норвегії. Отже, держава повинна активно брати участь у перерозподілі ресурсів, забезпечуючи рівність можливостей і високий рівень соціального захисту для всіх громадян. Представниками соціально-демократичного підходу були Томас Гобсхаус, який підкреслював важливість «позитивної свободи» і державної підтримки слабших верств, Річард Тітмус, вважав соціальну політику механізмом забезпечення рівності та соціальної інтеграції та Беверідж Вільям автор «Доповіді Беверіджа» (1942), яка стала основою британської моделі держави загального добробуту. Вони всі підтримували соціальну справедливість, всеохопні соціальні програми та фінансування через прогресивне оподаткування [2-9].

У ряді країн застосовується консервативно-корпоративний підхід, який акцентує увагу на збереженні традиційних соціальних структур (сім'я, церква, профспілки), в сферах де соціальні гарантії часто залежать від професійної приналежності або статусу в суспільстві. Характерні риси консервативно-корпоративного підходу полягають у врахуванні нерівномірності доступу до соціальних благ, у наявності соціальної допомоги пов'язаної з трудовою діяльністю, з великою роллю корпоративних організацій. Такий підхід найчастіше застосовують громади Німеччини, Франції, Італії. Підтримка традиційних інститутів, це основа стабільності, а держава підтримує соціальний порядок і допомагає лише тим, хто заслуговує допомоги. Представниками такого підходу були Едмунд Берк, що наголошував на важливості традицій і поступовості реформ, О. фон Бісмарк, який вперше запровадив державні пенсії та соціальне страхування в Німеччині (кінець XIX ст.) як засіб зміцнення держави [10-13].

В історії СРСР, Куби, КНР до проведених соціальних реформ застосовувався соціалістичний підхід, для якого характерні командно-адміністративні інструменти соціального регулювання, плановість надання соціальних послуг та стратегій розвитку економіки. При такому підході держава повністю контролює соціальну сферу, гарантує всім громадянам рівний доступ до благ, здійснює централізоване управління соціальними ресурсами, проводить політику домінування колективних інтересів над індивідуальними, широко застосовує систему соціальних гарантій, не пов'язаних з доходами або працею. Недоліками даного підходу є низька ефективність, дефіцит ресурсів, низька мотивація до праці. Карл Маркс та Фрідріх Енгельс вважали, що буржуазна держава не може забезпечити справжню рівність, а соціальні проблеми є результатом класових протиріч і лише радикальні зміни в економічній системі можуть забезпечити соціальну справедливість [14-16].

Останні десятиліття в тренді розвинених країн інституційно-функціональний підхід, що розглядає соціальну політику, як систему взаємодії інститутів держави, ринку та громадянського суспільства, при ньому підкреслюється важливість партнерства між ними у вирішенні соціальних проблем. Основні принципи інституціоналізму полягають в посиленні децентралізації повноважень, посиленні міжсекторальної взаємодії (public-private partnership), розвитку субсидіарності та партиципативного управління. Цей підхід базується на визнанні соціальних прав (на працю, освіту, медицину тощо) як невід'ємної складової прав людини. Держава має зобов'язання забезпечити ці права незалежно від соціального статусу громадянина. Підходи у цьому напрямку включають використання стандартів ООН, рішення Ради Європи, орієнтацію на Конституційну юриспруденцію [17-21].

Інституціоналізм позиціонує соціальну політику, як результат взаємодії інституцій (державних, громадських, ринкових), що разом формують середовище соціального розвитку. Його відомими представниками були Джон Коммонс, він вважав, що правові та економічні інститути мають змінюватися

під впливом соціальних потреб та Дуглас Норт, наголошував на значенні «інституційного середовища» у розвитку політики через міжсекторальну взаємодію, децентралізацію, довгострокові соціальні інвестиції. Отже, соціальна політика повинна базуватися на міжнародних стандартах прав людини, а соціальні права такі ж фундаментальні, як політичні чи громадянські. Коффі Аннан, Мері Робінсон у рамках ООН просували концепцію «правозахисного підходу» у розвитку, універсальність і недискримінаційність у наданні соціальних послуг, підзвітність держави, орієнтація на найбільш вразливі групи населення [17-21].

Теоретичні підходи до формування соціальної політики відображають різні соціально-економічні моделі розвитку. В умовах України важливим є поєднання соціально-демократичних засад з елементами децентралізованого управління та партнерства. Такий підхід дозволяє адаптувати соціальну політику до потреб громад, забезпечити її ефективність і справедливість. Різні теорії соціальної політики відображають історичні, культурні й економічні умови формування суспільств.

Отже, соціальна політика як наукова і практична дисципліна формувалась під впливом філософських, економічних, політичних і соціологічних ідей. Існує кілька основних теоретичних підходів до розуміння її сутності, функцій та цілей, кожна з теорій висуває власне бачення ролі держави, індивіда і суспільства у вирішенні соціальних проблем. У сучасній Україні актуальним є поєднання соціал-демократичних принципів із інституціональними підходами та дотриманням стандартів прав людини, що дозволяє формувати гнучку, ефективну та справедливу соціальну політику.

1.2. Вплив соціальної політики держави на розвиток територіальних громад

Вплив соціальної політики держави на розвиток територіальних громад є важливим і багатограним аспектом державного управління, що визначає якість життя громадян на місцевому рівні, соціальну стабільність та ефективність процесів децентралізації. Основні напрями цього впливу полягають у формуванні умов для соціального захисту населення, отже, соціальна політика держави має забезпечувати правові та фінансові механізми для підтримки найуразливіших категорій населення: пенсіонерів, осіб з інвалідністю, малозабезпечених сімей, безробітних, а під час війни переселенців і соціальний бізнес. Від цього напрямку політики залежить:

- стабільність розвитку громади, так соціально захищені мешканці менше схильні до міграції, конфліктів і протестів;

- інвестиційна привабливість територіальних громад, саме громади з високим рівнем соціального захисту є більш привабливими для інвесторів та внутрішніх мігрантів;

- соціальна згуртованість громадян, так менший розрив між багатими і бідними, сприяє розвитку солідарності й активності [22].

Державне фінансування соціальної інфраструктури, один з найголовніших інструментів соціальної політики, він фінансові ресурси, які держава спрямовує на будівництво та утримання шкіл, лікарень, дитсадків, соціальних установ. Державні інститути можуть використовувати ці інструменти шляхом збільшення трансфертів, субвенцій, дотацій, фінансування частини соціальних проєктів у громадах тощо. Фінансовий розвиток соціальної інфраструктури дозволяє громадам покращити умови життя, залучити молоді сім'ї, покращити рівень освітніх та медичних послуг, це, перш за все, залежить від політики держави щодо стандартів, зарплат, матеріально-технічного забезпечення. Інституційна підтримка через фінансування державних програм стимулює розвиток центрів надання соціальних послуг, ЦНАПів.

Не менший вплив має державне регулювання трудових відносин та ринку праці через встановлення мінімальних соціальних гарантій, регулювання питань зайнятості та кон'юнктури ринку праці, сприяння працевлаштуванню (через центри зайнятості), підтримку мікробізнесу. Такі дії держави зменшують рівень безробіття у громаді, стимулюють підприємництво і розвиток місцевої економіки, формують податкову базу громади, адже чим більше працевлаштованих – тим більше надходжень до місцевого бюджету. Повинні бути впровадженні європейські соціальні стандарти на місцевому рівні, що забезпечить не лише соціальний розвиток, але і економічне зростання. Адже, з одного боку, завдяки децентралізації громади отримали більше повноважень, але, з іншого, вони водночас зобов'язані виконувати державні соціальні стандарти у сфері освіти, охорони здоров'я, соцзахисту.

Як показує досвід розвинених країн, збалансований соціальний розвиток забезпечується через єдині нормативи якості послуг, результативний контроль і підзвітність влади, при яких, влада громади має відповідати за ефективність реалізації соціальної політики. Завданням уряду, в цій ситуації, є створити можливості для ініціативності органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, що дасть змогу громадам адаптувати соціальні програми до локальних потреб (наприклад, муніципальні надбавки, соцжитло тощо) [23].

Основним пріоритетом має стати підвищення якості людського капіталу шляхом збільшення інвестиції держави у соціальну сферу, а саме, освіту, охорону здоров'я, культуру, сфери які прямо впливають на якість людського капіталу, як ключовий ресурс громади. Освічене, здорове населення є рушієм розвитку громади, у зв'язку з чим, потрібно повертати молодь, надавати якісні соціальні послуги, що стимулюють молоді сім'ї залишатися або повертатися з міст. Ціль такої політики це зменшення демографічних втрат, уповільнення старіння та скорочення чисельності населення.

Успішна реалізація сучасної соціальної політики на місцях має стати інструментом залучення громадян до управління, державних ініціатив в сфері

партисипативного управління. Це комунікація та взаємодія в питаннях формування та використання громадських бюджетів, реалізації соціальних проєктів, волонтерстві, що сприятиме зростанню довіри до влади, розвитку громадянського суспільства, активізації громадянської участі у вирішенні соціальних проблем громади.

Соціальна політика держави є ключовим чинником у формуванні сталого розвитку територіальних громад. Вона не лише забезпечує базовий рівень добробуту населення, але й створює передумови для економічного зростання, соціальної стабільності та згуртованості громади. Ефективна взаємодія між центральною владою та органами місцевого самоврядування в реалізації соціальної політики – запорука успішної модернізації та самодостатності громад.

1.3. Роль органів місцевого самоврядування у реалізації соціальної політики держави

Роль та функції органів місцевого самоврядування у реалізації соціальної політики держави є центральними у процесі забезпечення населення якісними соціальними послугами. В умовах завершення процесу децентралізації саме місцеві ради, їх виконавчі органи та комунальні установи відповідають за практичне втілення державної соціальної політики на місцях. Отже, місце органів місцевого самоврядування у реалізації соціальної політики, перш за все, визначається ефективністю посередництва між державою і громадою. Сучасні ОМС мають успішно транслювати, перетворювати державну соціальну політику в конкретні дії на місцевому рівні, адаптуючи її до локальних потреб, наявних ресурсів та демографічних особливостей [24].

Органи влади на місцях мають стати гарантами соціального захисту, вони спрямовані на реалізацію соціальних прав громадян, передбачених Конституцією України та законами, шляхом надання якісних і доступних

соціальних послуг, покращення доступу до матеріальної допомоги, пільг тощо. На рівні територіальних громад ОМС це організатор і координатор соціальної допомоги, що координує діяльність комунальних установ, громадських організацій, волонтерів, бізнесу у сфері соціального захисту. Крім того, це модератор партисипативної політики, через ефективне залучення мешканців до процесу ухвалення рішень щодо реалізації соціальних програм, організації громадських слухань, покращення бюджетів участі.

Основні функції органів місцевого самоврядування у сфері реалізації соціальної політики полягають:

- у забезпеченні якості і доступності соціальних послуг, у цьому зв'язку ОМС створюють, фінансують і управляють установами, що надають соціальні послуги, це територіальні центри соціального обслуговування, догляду вдома, соціальна підтримка людей похилого віку, осіб з інвалідністю, центри соціальної реабілітації, кризові центри, шелтери, центри надання адміністративних і соціальних послуг (ЦНАПи);

- у реалізації державних соціальних програм, так ОМС відповідають за впровадження державних субвенційних програм, програми житлових субсидій, пільг, підтримки багатодітних, малозабезпечених родин, підтримки ВПО, ветеранів, учасників бойових дій;

- у розробці та реалізації місцевих соціальних програм, де ОМС мають право ухвалювати власні програми, наприклад «Муніципальна няня», програми адресної допомоги, соціальне житло, підтримка молодих сімей, харчування дітей у школах/садках, програми соціального транспорту, адаптації осіб з інвалідністю тощо;

- в управлінні соціальною інфраструктурою, так органи місцевого самоврядування є засновниками і розпорядниками комунальних установ у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, забезпечують належне функціонування шкіл, дитсадків, лікарень, проводять модернізацію установ, ремонт, закупівлю обладнання;

- у виявленні потреб і плануванні розвитку соціальної інфраструктури, так ОМС проводять впровадження соціальних паспортів територіальної громади, здійснюють моніторинг вразливих категорій населення, проводять аналіз ефективності місцевих програм;

-у співпраці з державними структурами, у зв'язку з чим, ОМС укладають договори, меморандуми з Управліннями соцзахисту ОВА, центрами зайнятості, пенсійними фондами, благодійними фондами, міжнародними донорами, такими як UNICEF, ПРООН, USAID;

- у забезпеченні доступності соціальних послуг, так органи місцевого самоврядування зобов'язані реалізувати політику інклюзивності, пристосувати інфраструктуру для людей з інвалідністю, розвивати освітні та реабілітаційні програми, створити умови комунікаційної доступності інформації [25].

Практичними прикладами успішної реалізації соціальних функцій ОМС є Житомирська ТГ, яка впровадила муніципальну програму безкоштовних обідів для пенсіонерів, Львівська громада, що створила Центр підтримки ветеранів, Дніпровська громада, яка реалізує проєкт соціального таксі для людей з інвалідністю. Громади Київщини успішно реалізують ініціативи розвитку служб раннього втручання для дітей з порушеннями розвитку.

Разом з тим, посилюються виклики, з якими стикаються ОМС, це недостатнє фінансування, обмеженість бюджету, несвоєчасні субвенції, кадровий голод, нестача кваліфікованих соціальних працівників, відсутність міжвідомчої координації, Ю складність взаємодії з державними структурами, недосконалість законодавства, неузгодженість повноважень і фінансування, зростання соціальних потреб через війну, ВПО, інфляцію. Органи місцевого самоврядування – ключові виконавці соціальної політики держави на місцях. Вони мають не лише адміністративну та виконавчу роль, а й стратегічну: саме від їхніх рішень залежить якість життя громади, згуртованість населення та стійкість до соціальних викликів. Для ефективної реалізації державної соціальної політики громадам потрібні: ресурсна підтримка, розвинена кадрова база, нормативна стабільність та активна участь самих мешканців.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Таким чином, соціальна політика держави визначається системою цілеспрямованих дій та заходів, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, стабільності, гідного рівня життя населення, особливо вразливих категорій. Вона є невід'ємною складовою державного управління та фактором соціально-економічного розвитку країни. Цілі соціальної політики полягають у забезпеченні соціальних гарантій, створенні умов для рівного доступу до соціальних послуг, зменшенні соціальної нерівності, підтримці соціально вразливих верств населення, формуванні якісного людського капіталу.

Принципи на яких базується соціальна політика полягають у створенні умов законності, адресності, ефективності, рівності, солідарності, що формує основу для прийняття якісних управлінських рішень і визначає напрями реалізації державних соціальних програм на всіх рівнях. Суб'єкти реалізації соціальної політики включають центральні органи влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації, міжнародних партнерів, що забезпечує комплексний міжсекторальний підхід до вирішення соціальних проблем.

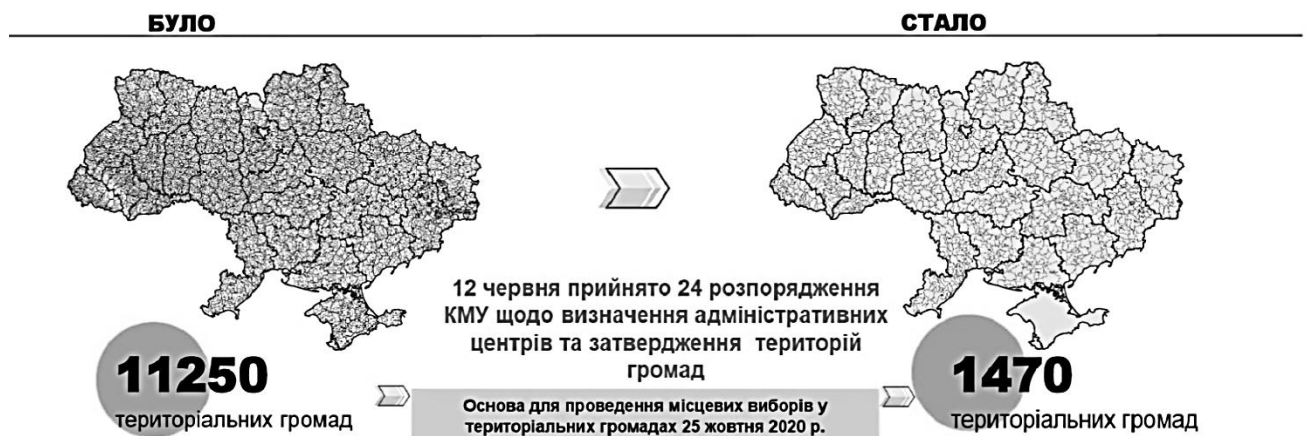
В умовах завершення процесу децентралізації ключова роль у практичній реалізації соціальної політики належить територіальним громадам та органам місцевого самоврядування, які отримують розширені повноваження, але потребують належного ресурсного забезпечення, кадрової спроможності та методичної підтримки. Теоретичні основи соціальної політики дають змогу глибше усвідомити механізми її реалізації, виявити проблемні аспекти та сформулювати пропозиції для удосконалення державної політики в соціальній сфері з урахуванням сучасних викликів і потреб громадян.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

2.1. Основні напрями соціальної політики в територіальних громадах

Адміністративна реформа в Україні створила передумови для успішної реалізації соціальної політики держави в територіальних громадах через укрупнення адміністративно-територіальних одиниць. Такі дії розширили можливості для сталого соціального розвитку, покращили фінансове забезпечення соціальних програм і проектів. Значним досягненням реформ є нові підходи до побудови соціальних стратегій розвитку та інструментів реалізації соціальної політики відповідно до потреб громадян, рис. 2.1.

**Рис. 2.1. Адміністративно-територіальний устрій
базового рівня**

Джерело: на основі даних [5].

Децентралізаційний процес в громадах сприяв розширенню прав органів місцевого самоврядування самостійного вирішення питань, пов'язаних з реалізацією соціальної політики в сферах охорона здоров'я, освіти, соціального захисту, підтримки інвалідів тощо. ОМС стали, також, нести більшу

відповідальність в питаннях створення умов більшої доступності та якості надання основних видів соціальних послуг, реалізації принципів соціальної справедливості та рівності доступу до економічних ресурсів [22].

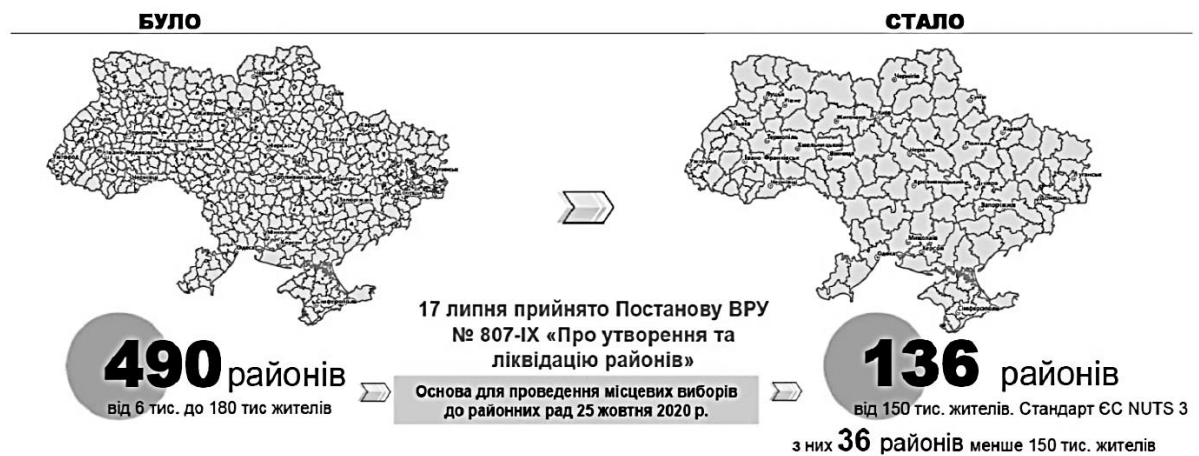

Рис. 2.2. Адміністративно-територіальний устрій субрегіонального рівня

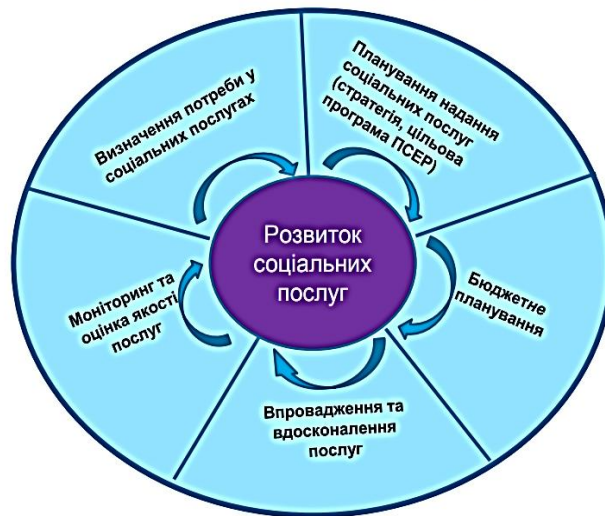
Джерело: на основі даних [5].

Пріоритетні напрями реалізації соціальної політики в територіальних громадах України спрямовані на забезпечення соціального захисту населення, розвиток соціальних послуг, підтримку вразливих категорій населення, створення сприятливого середовища для життя та розвитку людини. Так, соціальний захист і підтримка вразливих верств населення реалізується через забезпечення допомоги людям, які опинилися у складних життєвих обставинах, шляхом надання матеріальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, людям з інвалідністю, пенсіонерам, організацію соціального супроводу для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), забезпечення продуктовими наборами та засобами гігієни для літніх людей тощо [23].

Важливим напрямом реалізації соціальної політики є розвиток системи соціальних послуг, тобто створення доступної та якісної мережі соціальних установ з відповідними функціями і повноваженнями. У цьому зв'язку, в Україні відбулось відкриття в громадах центрів надання соціальних послуг, було створено мобільні бригади соціальних працівників, організовано денні центри для дітей з особливими освітніми потребами та для осіб похилого віку

тощо. Ці інституції визначають на місцях порядок організації та надання соціальних послуг в громадах, рис. 2.3. [24].

Порядок організації та надання соціальних послуг у територіальних громадах

11

Рис. 2.3. Порядок надання соціальних послуг в територіальній громаді

Джерело: [24].

З рисунку 2.1. ми бачимо, що розвиток соціальних послуг в громадах, їх ефективна організація залежать від ступеня визначення потреб, процесу планування, вдосконалення та моніторингу. Органи місцевого самоврядування України приділяють значну увагу соціальній інтеграції і реабілітації населення постраждалого від воєнної агресії, допомагають людям із соціальною ізоляцією повернутися до активного життя через збільшення реабілітаційних програм для осіб з інвалідністю, підтримуючи центри реінтеграції для безпритульних осіб, розвиваючи проекти соціальної адаптації ветеранів війни, зокрема учасників АТО/ООС.

Перед місцевими владами стоїть задача забезпечити рівний доступ до послуг для всіх категорій громадян, створити умови для інклюзивності, рівних можливостей для всіх жителів громади. Для цього громади розвивають інклюзивну освіту в дитячих садках та школах, облаштовують пандуси, ліфти, тактильну плитку тощо в громадських місцях, здійснюють переклад інформаційних матеріалів на мову жестів або шрифт Брайля.

Усі дії місцевої влади в умовах викликів війни направлені на підвищення якості життя і розвитку людського капіталу територіальних громад, на підтримку освіти, системи охорони здоров'я, ефективної зайнятості та відповідних житлових умов. З метою покращення якості життя розробляються програми перекваліфікації та працевлаштування, створено центри раннього розвитку дітей, здійснюється ремонт і модернізація закладів охорони здоров'я. Крім того, ОМС мають розширювати участь громади у вирішенні соціальних питань, більше залучати мешканців до планування і реалізації соціальних програм і проектів [24].

В Житомирських громадах громадськість широко залучають до проведення громадських слухань з питань розподілу соціального бюджету, з числа мешканців створюють ініціативні групи та розвивають волонтерські рухи підтримки соціально вразливих груп, посилюють участь населення громад до громадського контролю за якістю надання соціальних послуг. В Житомирській області зросла допомога людям, які опинилися у складних життєвих обставинах, малозабезпеченим сім'ям, людям з інвалідністю, пенсіонерам, організовано соціальний супровід для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), їх забезпечують продуктовими наборами та засобами гігієни для літніх людей, що допомагає людям із соціальною ізоляцією повернутися до активного життя. Іде підтримка уряду в напрямку створення центрів реінтеграції для безпритульних осіб, фінансування проектів соціальної адаптації ветеранів війни.

2.2. Інституційне та фінансове забезпечення соціальних послуг

Інституційне та фінансове забезпечення надання соціальних послуг у громадах України, в умовах сучасних викликів, є ключовим аспектом успішної реалізації соціальної політики на місцевому рівні. Під інституційним забезпеченням розуміється система органів, установ і механізмів, які відповідають за організацію, координацію та безпосереднє надання соціальних

послуг. До основних елементів інституційного забезпечення надання соціальних послуг в громадах України можна віднести:

1. Органи місцевого самоврядування (ОМС), які мають відділи та управління соціального захисту, в яких працюють відповідальні за формування місцевих програм, персонал, що вивчає та визначає потреби населення, замається укладанням договорів з надавачами послуг.

2. Центри надання соціальних послуг, які у своїй більшості є муніципальними установами, що надають широкий спектр послуг (догляд, підтримка сімей, кризове втручання), але часто вони створюються на базі територіальних центрів соціального обслуговування.

3. Суб'єкти надання соціальних послуг, куди включаються державні і комунальні установи, ряд недержавних організацій (БФ, ГО, релігійні організації), які можуть отримати фінансування з бюджету за надані послуги.

4. Формування реєстрів надавачів та отримувачів соціальних послуг, що здійснюють реєстрацію, облік, контроль якості, запобігання дублюванню послуг [25].

Також, важливою складовою інституційного забезпечення соціальної політики держави на місцевому рівні є діючий нормативно-правовий механізм, основою якого є Конституція України (ст. 46, 49, 53 тощо), яка гарантує соціальні права громадян, Закони України «Про соціальні послуги» (2019), «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про засади державної регіональної політики», в яких роль місцевих рад закріплена, як відповідальних за управління організацію і фінансування соціальних послуг на території громади. Правове поле в Україні достатньо сформоване, однак часто потребує гармонізації, адаптації до умов децентралізації та кращої імплементації на місцях [33-37].

Отже, виходячи з попереднього аналізу до інституційно-організаційного механізму надання соціальних послуг в громадах належать ОМС, а саме сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи є безпосередніми виконавцями соціальної політики, ЦНАПи, як ключові суб'єкти реалізації

програм соціального захисту, інститути управління праці та соціального захисту населення, що взаємодіють з Мінсоцполітики, адмініструють субсидії, пільги, соціальні виплати. Такі спільні дії місцевої влади, в координації з благодійними фондами та релігійними організаціями, сприяють розвитку інституційного партнерства, особливо у громадах з обмеженими ресурсами. Таким чином, ефективність реалізації соціальної політики на місцях значною мірою залежить від кадрової спроможності, прозорості та наявності системного підходу в ОМС [26].

Як показує досвід, одним з пріоритетних механізмів реалізації соціальної політики держави в територіальних громадах є фінансово-економічне регулювання. Воно представлене рядом регуляторних інструментів, перш за все, це державні субвенції та дотації з Державного бюджету для підтримки соціальних програм на місцях, використання бюджетів територіальних громад, які фінансують заклади соціальної сфери, пільги, допомоги, програми для людей з інвалідністю, ВПО, малозабезпечених та механізми міжмуніципального співробітництва, що дозволяють ОТГ об'єднувати ресурси для надання соціальних послуг, рис.2.4.

Рис.2.4. Механізм фінансування соціальних послуг в громадах

Джерело: [27].

Як видно з рисунку 2.4. місцеві бюджети фінансують діяльність комунальних установ, благодійні та грантові організації. Найбільший виклик це

недостатній обсяг власних доходів громад і залежність від міжбюджетних трансфертів, також, є ризики нерівномірності забезпечення між громадами, таблиця 2.1. [38]

Таблиця 2.1

Кількість місцевих бюджетів України, 2025

Рівень бюджету	Кількість	%	З них пов'язані з державним бюджетом
Обласні бюджети	25	1,3	25
Бюджети міст обласного призначення	12	0,7	2
Районні бюджети	134	6,91	118
Бюджети тергромад	1369	75,2	1338
Бюджети районів у містах обласного значення	12	1,8	0
Бюджети міст районного значення	5	0,3	0
Бюджети селищ міського типу	38	2	0
Бюджети сіл	228	11,7	0
Разом	1597	100	1473

Джерело: на основі даних [38].

Як видно з таблиці 2.1., значна кількість бюджетів територіальних громад пов'язана з державним фінансуванням, також, залишається висока питома вага державного фінансування районних та обласних бюджетів. Отже, фінансування соціальних послуг у громадах України відбувається за рахунок кількох джерел:

- місцеві бюджети, які стали основним джерелом фінансування після децентралізації, вони містять кошти на утримання комунальних закладів, оплату праці соціальних працівників, реалізацію програм підтримки вразливих категорій населення;

- державні субвенції на надання соціальних послуг населенню, які розподіляються громадам відповідно до кількості отримувачів послуг, вони часто використовуються для підтримки базових послуг (догляд вдома, соціальний супровід);

- проекти міжнародної технічної допомоги відповідно до Програм від GIZ, USAID, UNDP, UNICEF, які сприяють розвитку спроможності громад,

впровадженню нових сервісів (наприклад, послуги патронату, соціального консультування, мобільних бригад);

- соціальне замовлення, що виступає інструментом фінансування соціальних послуг недержавними організаціями за бюджетні кошти і потребує процедур конкурсу, укладання договорів, звітності [38].

При наявності ряду джерел фінансування та їх розширенні реалізація соціальної політики держави в громадах стикається з проблемами та викликами пов'язаними з недостатнім фінансуванням з місцевих бюджетів, особливо у невеликих громадах, кадровим дефіцитом кваліфікованих соціальних працівників. Також, є проблеми з недостатньо розвинутою інфраструктурою для надання комплексних або спеціалізованих послуг та слабкою міжсекторальною взаємодією в сферах охорони здоров'я, освіти, що приводить до нерівномірності доступу до послуг у сільських громадах.

Для підвищення результативності фінансово-економічних механізмів реалізації соціальної політики потрібно підвищити професійну підготовку та кваліфікацію працівників соціальної сфери, які пов'язані з фінансовими питаннями, розвивати електронні реєстри отримувачів та надавачів послуг, створити "єдине вікно" для звернення, розширити практики соціального замовлення та державно-приватного партнерства, залучити громадськість та розвинути моніторинг використання фінансових ресурсів.

Значна увага, в територіальних громадах України, приділяється управлінським та програмно-цільовим механізмам соціального регулювання, розробляються місцеві цільові програми з соціального захисту «Турбота», «Захист», «Соціальний захист ветеранів», тощо. Також, впроваджено систему соціального замовлення, де послуги надаються як муніципальними, так і недержавними організаціями. Працює система моніторингу та оцінки результативності реалізації соціальних програм на місцях, але в ряді громад вона поки що розвинута недостатньо, рис.2.5. [28].

Рис. 2.5. Результативні показники бюджетних програм

Джерело: [28].

Як видно з рисунку 2.5. результативні показники бюджетних програм визначаються критеріями якості, затратності, продуктивності та ефективності. В цілому, сучасні управлінські механізми в Україні потребують підвищення професійності та розширення використання інструментів з залученням цифрових рішень.

2.3. Проблеми та виклики реалізації соціальної політики в умовах нестабільності

Реалізація соціальної політики держави органами місцевого самоврядування (ОМС), в умовах війни та нестабільності діяльності територіальних громад, стикається з низкою складних проблем і викликів. Основними з них є зменшення та перерозподіл на воєнні потреби фінансових ресурсів та падіння доходів місцевих бюджетів через зменшення економічної активності, руйнування підприємств та скорочення податкових надходжень. Перенаправлення коштів на першочергові потреби оборони, евакуації, допомоги ВПО (внутрішньо переміщеним особам) тощо, викликають зростання незадоволеності діями місцевої влади в напрямку задоволення соціальних потреб населення та у достатності соціального захисту.

Різке збільшення кількості ВПО, які потребують житла, допомоги, реєстрації, медичних та соціальних послуг, зростання бідності та безробіття серед місцевого населення, особливо в сільських громадах і прифронтових територіях, посилюють соціальну нерівність. Відбувається погіршення психоемоційного стану громадян, що створює додаткове навантаження на систему соціальної підтримки, руйнування та пошкодження соціальних об'єктів (шкіл, лікарень, центрів надання соціальних послуг) ще більше посилюють ці проблеми. Втрата або нестача житлового фонду, особливо для розселення ВПО, відтік кваліфікованих кадрів у зв'язку з мобілізацією, евакуацією чи еміграцією, перевантаження працівників ОМС, особливо у сферах соціального захисту, охорони здоров'я, освіти теж негативно відображається на реалізації соціальної політики в громадах.

Неефективне вирішення цих питань в громадах часто пов'язане з недостатнім рівнем координації та нормативної підтримки, невизначеністю повноважень ОМС у кризових ситуаціях, складнощами у координації дій з державними органами, міжнародними організаціями та волонтерами. Проблемою є недостатня адаптація законодавства до умов війни та нових реалій функціонування громад та обмеженість цифрових можливостей, у деяких громадах відсутня або недостатньо розвинена цифрова інфраструктура, що ускладнює надання онлайн-послуг. Є перебої з електропостачанням та зв'язком, що ускладнює комунікацію з громадянами, присутня постійна загроза обстрілів чи окупації, особливо для прифронтових і прикордонних територіальних громад, це, також, обмежує проведенні масових заходів, що впливає на громадське життя і психосоціальну підтримку. ОМС опинились у надзвичайно складних умовах, коли потрібно забезпечувати базові потреби населення в умовах війни та нестабільності [38].

Механізми реалізації соціальної політики на місцевому рівні в Україні в цілому охоплюють ключові складові: нормативну базу, фінансове забезпечення, інституційну реалізацію та партнерство. Головними викликами є нерівність між громадами, дефіцит ресурсів, слабка кадрова спроможність, відсутність

стандартів якості послуг, недостатній контроль результатів. Потрібно розвивати потенціал для економічного зростання, створювати умови посилення цифрових сервісів, розвивати міжмуніципальне співробітництво, активізувати громадянське суспільство, більше використовувати міжнародний досвід. Для ефективного реагування на виклики необхідна державна підтримка та цільове фінансування, міжмуніципальна та міжсекторальна співпраця, гнучкість у прийнятті рішень, більше залучення міжнародної допомоги, інвестиції у цифровізацію, освіту кадрів і зміцнення інституційної спроможності громад.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У ході проведеного аналізу механізмів реалізації соціальної політики держави на місцевому рівні в умовах децентралізації та воєнного стану було встановлено, що місцеві органи влади відіграють ключову роль у реалізації соціальної політики, адже саме вони безпосередньо контактують з населенням, надають базові соціальні послуги та реагують на зміну соціально-економічної ситуації в громадах. Децентралізація надала ОМС нові повноваження та фінансові можливості, що дозволило наблизити послуги до громадян. Водночас виявлено, що ефективність цих механізмів значною мірою залежить від кадрового потенціалу, ресурсної спроможності та налагоджених управлінських процесів у громадах.

Система соціального захисту на місцях демонструє адаптивність, проте в умовах війни стикається з низкою викликів: зростанням навантаження, дефіцитом ресурсів, руйнуванням інфраструктури, зростанням кількості вразливих груп (особливо ВПО), а також безпековими ризиками. Механізми координації між державними органами, ОМС, громадськими організаціями та міжнародними партнерами потребують удосконалення. У кризових умовах особливо актуальною є чітка взаємодія та обмін інформацією між усіма зацікавленими сторонами.

Формальні механізми реалізації соціальної політики (державні програми, законодавча база, делеговані повноваження) часто не враховують специфіку окремих територіальних громад та їхню реальну спроможність забезпечувати послуги в умовах нестабільності. Визначено потребу у посиленні інституційної спроможності громад, впровадженні системи постійного навчання кадрів, цифровізації соціальних послуг, а також забезпеченні гнучкості державної політики до умов надзвичайних ситуацій, таких як війна.

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

3.1. Розвиток партнерства з громадськими організаціями та міжнародними донорами

Розвиток партнерства органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями та міжнародними донорами є стратегічно важливим для посилення соціального розвитку громад в Україні, особливо в умовах війни та відновлення. Основними шляхами для розвитку та розширення такого партнерства є інституційне закріплення співпраці та укладення меморандумів про співпрацю між органами місцевого самоврядування (ОМС), громадськими організаціями та донорами. Потрібно створити постійно діючі консультативно-дорадчі органи при місцевих громадських радах і визначити робочі групи, які результативно будуть розвивати таке партнерство. Як показує досвід демократичних країн, включення ГО до процесу планування та моніторингу місцевих програм соціального захисту, інклюзії, гендерної рівності, молодіжної політики завжди підвищує ефективність реалізації державної соціальної політики.

Партнерство має відбуватись в умовах підвищення відкритості та прозорості діяльності ОМС через впровадження відкритих бюджетів, що дозволяє донорам і ГО бачити реальні фінансові можливості громади. Потрібно збільшити проведення публічних консультацій і громадських слухань щодо соціальних проєктів та забезпечити широкий доступ до інформації через цифрові платформи, офіційні сайти, відкриті реєстри. Реалізація спільних соціальних ініціатив та створення центри підтримки ВПО сприятиме збільшенню реабілітаційних програм та розвитку соціального підприємництва[29].

Співфінансування проєктів за моделлю «грумада + ГО + донор», за рахунок донорських грантів, місцевих програм, коштів благодійників та створення соціальних хабів і просторів, у яких ГО можуть реалізовувати свої програми теж сприятимуть розбудові соціальної спроможності громад та ГО. У зв'язку з чим, потрібно навчити працівників соціальної сфери особливостям роботи з донорами та проєктного менеджменту. Також, у нагоді буде проведення спільних тренінгів і семінарів щодо соціального розвитку, залучення громадян, захисту вразливих груп та запровадження механізмів громадського бюджету (бюджету участі), що дозволяє активізувати локальні ініціативи.

Задача влади підтримати місцеві фонди соціального розвитку, які можуть співпрацювати з донорами, провести адаптаційну роботу щодо вимог міжнародних партнерів, впровадити індикатори результативності, провести моніторинг впливу соціальних проєктів на реалізацію соціальної політики держави в громадах. При цьому необхідно врахувати принципи інклюзивності, гендерної рівності, прав людини, які є пріоритетними для міжнародних донорів.

Потрібна, також, широка координація на національному рівні через використання платформ, які об'єднують громади, донорів і ГО: наприклад, U-LEAD з Європою, DOBRE, UNDP, ACTED, Caritas, Програма розвитку ООН, UNICEF, Red Cross та створення єдиної бази активних ГО та донорських ініціатив, щоб уникати дублювання та підвищити ефективність співпраці. Для сталого соціального розвитку громад України партнерство з ГО та міжнародними донорами має ґрунтуватися на прозорості, довірі, взаємовигідній участі та спільній відповідальності. ОМС, які вміють ефективно комунікувати та співпрацювати з недержавними та міжнародними структурами, отримують додаткові ресурси, експертизу та підтримку у вирішенні найгостріших соціальних проблем [30].

В умовах нових викликів пов'язаних з нестабільністю життєдіяльності територіальних громад, необхідності цифровізації та використання нових технологій управління соціальним розвитком, пріоритетом реалізації

соціальної політики стає комунікативно-партнерський механізм. Він реалізується через взаємодію влади з громадськістю, з волонтерами, приватним сектором, а також через публічні консультації, онлайн-опитування, які важливі для ідентифікації потреб та оцінки ефективності соціальних послуг.

Партнерство є перспективним інструментом, проте в багатьох громадах де відсутні сталі механізми залучення громадян. Так, впровадження цифрових та інформаційних механізмів потребує створення єдиної інформаційної системи соціальної сфери і нових інструментів автоматизації надання та моніторингу соціальної допомоги. Сьогодні в нагоді став портал «Дія», електронні сервіси ОМС, чат-боти, сайти для запису на соціальні послуги, в цілому, потенціал цифровізації великий, однак обмежений у сільських громадах через технічну неспроможність або цифрову нерівність.

3.2. Інноваційні підходи до управління соціальними послугами

Інноваційні підходи до управління соціальними послугами в територіальних громадах України є важливими інструментами реалізації соціальної політики держави та шляхи для підвищення якості, доступності та ефективності соціальної допомоги населенню, особливо в умовах війни, децентралізації та трансформації системи соціального захисту. Виходячи з досвіду громад України основні інновації в соціальній сфері відбуваються шляхом впровадження моделі кейс-менеджменту (case management), які закладаються в індивідуальній роботі з отримувачами соціальних послуг, спрямовані на комплексне вирішення проблем людини (замість надання окремих послуг). У Львівській та Чернівецькій громадах кейс-менеджери супроводжують ВПО, людей з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї, допомагаючи з житлом, реєстрацією, працевлаштуванням, психологічною підтримкою [31].

Інноваційним інструментом є впровадження електронних сервісів (е-соцпослуги), оцифрування процесів звернення, реєстрації та отримання соціальних послуг, через запровадження порталу «Соціальна громада» (Мінсоцполітики), що дозволяє громадам подавати документи на соцдопомогу онлайн, без черг. У Дніпропетровській області діє мобільний додаток «Дія.Соцпослуги», що дозволяє громадянам подати заявки на допомогу дистанційно. Як визначалось в попередньому розділі велике значення має створення мобільних бригад соціальної підтримки та збільшення надання послуг маломобільним групам населення (у віддалених селах, прифронтових районах) через виїзні мультидисциплінарні команди. У Житомирській області мобільні соціальні бригади обслуговують осіб похилого віку, ВПО, людей з інвалідністю – надають консультації, доставляють ліки, забезпечують побутову допомогу.

Високу результативність має створення соціальних хабів / центрів надання комплексних послуг, так об'єднання в одному місці різних послуг: соціальних, адміністративних, медичних, освітніх, правових. У Хмельницькій ТГ створено Центр соціальної підтримки, який працює за принципом «єдиного вікна»: тут можна отримати консультацію психолога, соціального працівника, юриста, кейс-менеджера.

Світовий досвід відображає виключну роль соціального підприємництва, як інструмента інтеграції, шляхом державної підтримки бізнесів, які вирішують соціальні проблеми, створюючи робочі місця для вразливих груп. У Бородянській ТГ Київської області створено соціальне підприємство з виготовлення екопродукції, де працюють ВПО та жінки, що постраждали від насильства. Також, попередньо ми писали про розвиток партнерства з громадськими організаціями та волонтерами, та необхідність передачі частини функцій з надання послуг громадським організаціям, які мають відповідну експертизу. У місті Чернівці ГО «100% життя» реалізує проекти для підтримки людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, співпрацюючи з міським департаментом соцполітики [32].

Генеративні платформи для прийняття рішень на основі великих даних, збір і аналіз даних для планування потреб у послугах, розрахунку навантаження, оцінки ефективності відображають високу ефективність при реалізації соціальної політики держави на місцях. У громадах Донецької області впроваджено інформаційні панелі (dashboards), які автоматично відображають кількість отримувачів послуг, звернення, бюджети – для прозорого управління. Потрібно розширювати участь громадян у плануванні та моніторингу послуг, залучення мешканців до оцінки якості соціальних послуг, виявлення пріоритетів.

У Тернопільській ТГ впроваджено соціальні опитування та бюджет участі для розробки нових програм підтримки молоді та людей похилого віку. Отже, інноваційні підходи до управління соціальними послугами – це не лише цифровізація, але й переосмислення ролі громади як активного учасника надання допомоги. Найуспішніші практики поєднують технології, персоніфікований підхід, міжсекторальну співпрацю та орієнтацію на реальні потреби людей.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У процесі дослідження напрямів удосконалення механізмів реалізації державної соціальної політики органами місцевого самоврядування було встановлено, що ефективність соціальної політики на місцевому рівні значною мірою залежить від здатності громад адаптуватися до нових викликів, формувати інноваційні підходи та ефективно використовувати доступні ресурси. Значну роль у цьому процесі відіграє: розбудова інституційної спроможності громад, активне впровадження кейс-менеджменту, цифровізація соціальних послуг, партнерство з громадськими організаціями та міжнародними донорами.

Особливо актуальним є створення інтегрованих моделей надання послуг, розвиток мобільних бригад, соціальних хабів, застосування даних для прийняття управлінських рішень, а також запровадження механізмів громадської участі у плануванні соціальних програм. Удосконалення механізмів реалізації соціальної політики також потребує: системного підвищення кваліфікації кадрів ОМС, налагодження міжсекторальної взаємодії, гнучкості місцевих програм до умов воєнного часу та повоєнного відновлення. Таким чином, удосконалення механізмів реалізації соціальної політики полягає у переході від формального виконання функцій до проактивної, адресної та орієнтованої на потреби мешканців моделі соціального управління, яка ґрунтується на принципах відкритості, інноваційності та партнерства/

ВИСНОВКИ

1. У результаті проведеного дослідження було розкрито зміст, особливості та сучасні виклики реалізації державної соціальної політики органами місцевого самоврядування в умовах децентралізації, війни та соціально-економічної нестабільності. На основі аналізу теоретичних положень, законодавчої бази, сучасної практики та інноваційних підходів сформульовано такі висновки:

2. Державна соціальна політика в Україні ґрунтується на конституційних принципах соціальної держави, де гарантується право громадян на соціальний захист, освіту, охорону здоров'я та гідний рівень життя. Водночас її ефективність на практиці значною мірою залежить від здатності органів місцевого самоврядування забезпечити якісну реалізацію на місцевому рівні.

3. Органи місцевого самоврядування (ОМС) стали ключовими виконавцями соціальної політики держави після запровадження адміністративно-територіальної реформи та фінансової децентралізації. Вони отримали ширші повноваження і ресурси для забезпечення соціальних послуг, проте часто стикаються з кадровими, інституційними та фінансовими обмеженнями.

4. У ході війни зросла соціальна вразливість населення, що вимагає від ОМС оперативного реагування, адресної допомоги, підтримки внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, багатодітних і малозабезпечених родин. Це зумовлює необхідність гнучкого, проактивного та інтегрованого підходу до управління соціальною сферою.

5. Існуючі механізми реалізації соціальної політики на місцях потребують модернізації. Формальний підхід, перевантаження соціальних служб, нестача персоналу та обмеженість даних для прийняття рішень знижують ефективність надання послуг.

6. Перспективними напрямками удосконалення є: впровадження кейс-

менеджменту та мультидисциплінарних підходів; розвиток інформаційно-аналітичних систем та електронних сервісів; створення центрів комплексної соціальної підтримки за принципом «єдиного вікна»; залучення громадськості, благодійних організацій, міжнародних донорів до реалізації соціальних проєктів; розвиток соціального підприємництва.

7. Інноваційні підходи до управління соціальними послугами, зокрема цифровізація, мобільні бригади, громадський бюджет, публічні консультації, значно підвищують адаптивність громад до викликів та дозволяють краще відповідати на потреби різних груп населення.

8. Для забезпечення стійкості соціального сектору в громадах важливо: зміцнювати інституційну спроможність ОМС; інвестувати у професійну підготовку кадрів; забезпечувати моніторинг та оцінку ефективності послуг; налагоджувати міжмуніципальну співпрацю; формувати локальні стратегії соціального розвитку з урахуванням принципів інклюзії, сталості та прав людини.

9. Отже, реалізація державної соціальної політики органами місцевого самоврядування повинна бути стратегічно орієнтованою, інклюзивною та партнерською. Вона має спиратися на принципи довіри до громад, адаптивного управління та максимальної орієнтації на потреби конкретної людини, що відповідає сучасному європейському підходу до соціального захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Smith, A. (1759). *The Theory of Moral Sentiments*. London: A. Millar.
2. Фрідріх фон Гаєк (Friedrich von Hayek) Hayek, F. A. (1944). *The Road to Serfdom*. London: Routledge.
3. Hayek, F. A. (1960). *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Hayek, F. A. (1973). *Law, Legislation and Liberty* (Vol. 1–3). London: Routledge.
5. Hobhouse, L. T. (1911). *Liberalism*. London: Williams and Norgate.
6. Hobhouse, L. T. (1922). *The Elements of Social Justice*. London: George Allen & Unwin.
7. Titmuss, R. M. (1958). *Essays on the Welfare State*. London: Allen & Unwin.
8. Titmuss, R. M. (1974). *Social Policy: An Introduction*. London: George Allen & Unwin.
9. Beveridge, W. (1942). *Social Insurance and Allied Services* (The Beveridge Report). London: HMSO.
10. Beveridge, W. (1944). *Full Employment in a Free Society*. London: Allen & Unwin.
11. Burke, E. (1790). *Reflections on the Revolution in France*. London: J. Dodsley.
12. Hamerow, T. S. (1972). *The Social Foundations of German Unification: 1858–1871*.
13. Retallack, J. (2008). *The German Right, 1860–1920: Political Limits of the Authoritarian Imagination*.
14. Marx, K., & Engels, F. (1848). *The Communist Manifesto*.
15. Marx, K. (1867). *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie*. Hamburg: Otto Meissner Verlag.
16. Engels, F. (1878). *Anti-Dühring*.

17. Commons, J. R. (1934). *Institutional Economics: Its Place in Political Economy*. Madison: University of Wisconsin Press.
18. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. North, D. C. (1991). *Institutions*. *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97–112.
20. United Nations (2003). *The Human Rights Based Approach to Development Cooperation*.
21. Robinson, M. (2002). *What Rights Can Add to Good Development Practice*. *Human Rights Quarterly*, 24(4), 1012–1037.
22. Андрущенко В. П., Бех І. Д., Головаха Є. І. та ін. *Соціальна політика: навчальний посібник*. – К.: Либідь, 2005.
23. Гаращук В. М. *Соціальна політика: теорія і практика*. – К.: Центр учбової літератури, 2014.
24. Донець Л. І. *Державна соціальна політика в умовах трансформації соціально-економічної системи*. К.: НАДУ, 2016.
25. Єханурова Ю. І., Палій О. І. *Соціальна політика: навчальний посібник*. – К.: КНЕУ, 2020.
26. Лібанова Е. М. *Соціальна політика: виклики і перспективи* // *Економіка України*. 2018. № 5. С. 4–18.
27. Олійник Д. І. *Соціальна держава: теоретико-методологічні підходи до визначення сутності* // *Наукові записки НАДУ*. 2019. № 3. С. 45–52.
28. Сабатюк В. О. *Соціальна політика держави: теоретико-методологічні основи та механізми реалізації* // *Ефективність державного управління*. 2017. № 1(50). С. 112–118.
29. Чекаленко Л. Д. *Соціальна політика в умовах децентралізації* // *Вісник соціальної роботи*. 2021. № 2. С. 25–31.
30. Шевченко З. О. *Соціальна політика в системі державного управління: навч. посібник*. Харків: Вид-во «Магістр», 2019.
31. Якубовський С. А., Козьменко С. М. *Сучасна соціальна політика:*

європейський та український виміри. Чернівці: Рута, 2020. Адам Сміт (Adam Smith)

32. Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: Methuen & Co., Ltd.

33. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

34. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2019. № 11. Ст. 54.

35. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 35. Ст. 290.

36. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.

37. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 9. Ст. 55.

38. OPENBUDGET. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

39. Нагорна І.В. Забезпечення життєдіяльності територіальних громад органами місцевого самоврядування в умовах війни. Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах. 2022. С. 180–181. URL: <http://surl.li/reubz>

40. Безгін В. Як війна змінить регіональну політику в Україні: децентралізація, громади, податки, економіка. Агрополіт. 2022. URL: <https://agropolit.com/blog/503-yak-viyna-zminit-regionalnu-politiku-v-ukrayinidetsentralizatsiya-gromadi-podatki-ekonomika>